

Т. М. Балюк, аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ ПОДАННЯ ДО СУДУ ЗАЯВИ ПРО НАДАННЯ ПРАВА НА ШЛЮБ

Наукову статтю присвячено виокремленню та дослідженню процесуальних передумов подання до суду заяви про надання права на шлюб як однієї з важливих процесуальних гарантій дотримання процесуальної форми розгляду судом відповідної категорії сімейних справ.

Встановлено, що право на подання до суду заяви про надання права на шлюб – це право звернутися до суду із заявою про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для створення умов здійснення особою права на шлюб.

До передумов реалізації права на подання до суду заяви в порядку окремого провадження віднесено як процесуальні, так і матеріально-правові передумови. Аргументовано, що процесуальні передумови реалізації права на подання до суду заяви в порядку окремого провадження визначені цивільним процесуальним законодавством України. Водночас матеріально-правові передумови реалізації такого права регламентовані нормами матеріального законодавства України.

Обґрунтовано, що в разі закриття провадження у справі про надання права на шлюб повторне звернення до суду з приводу розгляду справи про той самий предмет і з тих самих підстав не допускається. Водночас особа має право повторно звернутися до суду із заявою про надання права на шлюб, змінивши при цьому підставу подання заяви або подавши до суду заяву про надання права на шлюб з іншою особою.

Доведено, що перелік процесуальних передумов звернення до суду із заявою про надання права на шлюб, закріплений у ч. 1 ст. 186 ЦПК України, є вичерпним і поширеному тлумаченню не підлягає. Відмова у прийнятті заяви з інших підстав, не передбачених законом, є недопустимою і має розцінюватись як відмова в здійсненні правосуддя. Тільки відсутність передумов права на пред'явлення заяви в особи, яка звертається до суду за судовим захистом, тягне за собою відмову у відкритті провадження у справі.

Ключові слова: право на шлюб, надання права на шлюб, право на подання до суду заяви про надання права на шлюб, процесуальні передумови подання до суду заяви про надання права на шлюб, окреме провадження, процесуальна форма, відмова в прийнятті заяви.

T. M. Balyuk. Procedural preconditions for filing an application for marriage with a court

The scientific article is devoted to the separation and study of the procedural prerequisites for filing an application to the court for the right to marry as one of the important procedural guarantees of compliance with the procedural form of court consideration of the relevant category of family cases.

It is argued that the right to apply to the court is separated from the right to judicial protection: the latter, in contrast to the former, means the right of a person to demand in court the protection of their rights or interests protected by law. At the same time, the right to apply to the court is precisely the right to go to court to protect one's rights or interests protected by law. Therefore, the right to judicial protection has any person whose rights or legally protected interests are violated, not recognized or disputed, and the right to apply to the court is granted only to those persons who meet the requirements specified by law.

It is established that the right to submit to the court an application for granting the right to marry is the right to apply to the court to confirm the presence or absence of legal facts that are important for creating conditions for a person to exercise the right to marry.

The prerequisites for exercising the right to submit an application to the court in a separate proceeding include both procedural and substantive legal preconditions. It is argued that the procedural prerequisites for the exercise of the right to apply to the court in a separate proceeding are determined by the civil procedural legislation of Ukraine. At the same time, the substantive preconditions for the implementation of such a right are regulated by the substantive legislation of Ukraine.

It is substantiated that in case of closing the proceedings in the case of granting the right to marriage, a repeated appeal to the court regarding the consideration of the case on the same subject and on the same grounds is not allowed. At the same time, a person has the right to re-apply to the court to grant the right to marry, changing the grounds for filing the application, or by submitting to the court an application for granting the right to marry another person.

It is proved that the list of procedural prerequisites for applying to the court with an application for the right to marry, enshrined in Part 1 of Art. 186 GIC of Ukraine, is exhaustive and is not subject to widespread interpretation. Refusal to accept the application on other grounds not provided by law is inadmissible and should be regarded as a refusal to administer justice. Only the absence of preconditions for the right to file an application by a person applying to the court for judicial protection entails a refusal to initiate proceedings in the case.

Key words: the right to marry, granting the right to marry, the right to submit to the court an application for granting the right to marry, procedural preconditions for submitting to the court an application for granting the right to marry, separate proceedings, procedural form, refusal to accept the application.

Постановка проблеми. Судовий захист суб'єктивних прав, свобод та інтересів здебільшого здійснюється шляхом розгляду і вирішення справ у порядку позовного провадження. Разом із тим інколи виникає необхідність установити юридичний факт, визначити правовий стан особи або майна, відновити права за втраченими документами, що не пов'язано з розглядом і вирішенням конкретного спору про право, але породжує для особи певні правові наслідки. Низку цих справ віднесено законом до судової юрисдикції. Оскільки ж зазначені категорії цивільних справ мають свої специфічні риси, законодавець передбачив особливий порядок їх розгляду і вирішення, виокремивши самостійний вид цивільного судочинства – окреме провадження, в порядку якого розглядаються в тому числі справи про надання права на шлюб [1, с. 518].

Справи про надання права на шлюб не є предметом спеціального правового регулювання, тому їх розгляд у порядку окремого провадження здійснюється за загальними правилами, встановленими для даного виду цивільного судочинства. Одним із важливих елементів процесуальної форми розгляду судом справ про надання права на шлюб є встановлені законом передумови звернення до суду з відповідними заявами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості провадження в певних категоріях справ, що виникають із сімейних правовідносин, у порядку цивільного судочинства у своїх працях досліджували, зокрема, такі науковці, як: Ю.В. Білоусов, С.С. Бичкова, В.В. Блажеєв, В.Г. Бобко, О.О. Борисова, С.В. Васильєв, В.П. Воложанін, Г.О. Жилін, Р.Ф. Каллістратова, В.М. Кравчук, Г.О. Світлична, В.І. Тертишников, О.І. Угриновська, І.В. Удальцова, Є.І. Фурса, С.Я. Фурса, Ю.С. Червоний, Г.В. Чурпіта, М.Й. Штефан. Але процесуальні передумови подання до суду заяви про надання права на шлюб і донині залишаються поза увагою вчених-процесуалістів.

Метою статті є виокремлення та дослідження процесуальних передумов подання до суду заяви про надання права на шлюб як однієї з важливих процесуальних гарантій дотримання процесуальної форми розгляду судом відповідної категорії сімейних справ.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до частин 1–3 ст. 4 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) кожна особа має право в порядку, встановленому ЦПК України, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів. У випадках, установлених законом, до суду можуть звертатися органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб або в державних чи суспільних інтересах. Відмова від права на звернення до суду за захистом є недійсною.

У науковій доктрині право на подання до суду заяви розглядається як окремий інститут цивільного процесуального права, який регулює право особи на порушення судової діяльності для захисту своїх прав чи охоронюваних законом інтересів або для захисту в передбачених законом випадках прав та інтересів інших осіб [2, с. 106].

При цьому право на подання до суду заяви відмежовується від права на судовий захист: останнє, на відміну від першого, означає право особи вимагати в судовому порядку захисту своїх прав чи охоронюваних законом інтересів. Водночас право на подання до суду заяви є саме правом звернутися до суду для захисту своїх прав чи охоронюваних законом інтересів. Отже, право на судовий захист має будь-яка особа, права чи охоронювані законом інтереси якої порушені, не визнані або оспорені, а правом на подання до суду заяви наділені тільки ті особи, які відповідають визначеним у законі вимогам [3, с. 57].

Таким чином, право на подання до суду заяви про надання права на шлюб – це право звернутися до суду із заявою про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для створення умов здійснення особою права на шлюб.

В юридичній літературі до передумов реалізації права на подання до суду заяви в порядку окремого провадження відносять як процесуальні, так і матеріально-правові передумови. При цьому процесуальні передумови реалізації права на подання до суду заяви в порядку окремого провадження визначені цивільним процесуальним законодавством України. Водночас матеріально-правові передумови реалізації такого права регламентовано нормами матеріального законодавства України [3, с. 58].

Розглянемо детальніше процесуальні передумови подання до суду заяви про надання права на шлюб.

Право на подання до суду заяви про надання права на шлюб в порядку окремого провадження ЦПК України (ч. 1 ст. 186, ч. 6 ст. 294) пов'язує з наявністю таких процесуальних передумов, як-от:

1) заява підлягає розгляду в судах у порядку цивільного судочинства (п. 1 ч. 1 ст. 186 ЦПК України). Ця передумова включає такі складники: у заявника наявна цивільна процесуальна правоздатність; справа падає під цивільну юрисдикцію суду; заявник пред'явив вимогу, що не є «байдужою для права» [1, с. 389].

Цивільною процесуальною правоздатністю є здатність мати цивільні процесуальні права та обов'язки сторони, третьої особи, заявника, заінтересованої особи. Цивільну процесуальну правоздатність мають усі фізичні і юридичні особи (ст. 46 ЦПК України). Виходячи з того, що заявником у справах про надання права на шлюб завжди виступає фізична особа, відповідно до ст. 46 ЦПК України вона вважається такою, що має цивільну процесуальну правоздатність.

Як визначено в ч. 1 ст. 19 ЦПК України, суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи, що виникають із цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших правовідносин, крім справ, розгляд яких здійснюється в порядку іншого судочинства. Таким чином, під цивільну юрисдикцію суду

підпадає будь-яка справа, яка виникає із сімейних правовідносин, у тому числі справа про надання права на шлюб [4, с. 55].

Водночас слід зауважити, що в деяких країнах світу розгляд справ про надання права на шлюб віднесено до юрисдикції інших юрисдикційних органів. Так, у РФ та Молдові повноваженнями з надання права на шлюб до досягнення шлюбного віку наділені органи місцевого самоврядування; в Латвії – сирітський суд за місцем проживання батьків або призначення опікунів; у Казахстані – органи ЗАГСу за місцем державної реєстрації шлюбу; в Італії та Німеччині – суди [5, с. 28–34].

Як було зазначено вище, заява підлягає розгляду в судах у порядку цивільного судочинства, якщо заявник пред'явив вимогу, що не є «байдужою для права». В юридичній літературі слушно відзначено, що «байдужими для права» є вимоги, які не є правовими, тобто не ґрунтуються на нормах чинного законодавства. Це пов'язано з тим, що відповідно до ст. 19 ЦПК України суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із правових відносин, а не з будь-яких суспільних зв'язків. Окрім того, «байдужими для права» є вимоги, що випливають із правовідносин, які припинилися, адже в такому разі відсутня підстава позову [1, с. 389].

Так, наприклад, «байдужою для права» є вимога про надання права на шлюб особі, яка не досягла 16-ти років, адже така вимога не відповідає нормам сімейного законодавства України. Байдужою для права в даному контексті буде і вимога про надання права на шлюб особі, яка померла. У такому випадку відповідні правовідносини є такими, що припинилися;

2) відсутнє таке, що набрало законної сили, рішення чи ухвала суду про закриття провадження у справі між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав (п. 2 ч. 1 ст. 186 ЦПК України).

Це положення кореспондується із ч. 2 ст. 256 ЦПК України, за якою в разі закриття провадження у справі повторне звернення до суду з приводу спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав не допускається. Проте потрібно враховувати, що наявність ухвали про закриття провадження у зв'язку з прийняттям відмови позивача від позову не позбавляє відповідача в цій справі права на звернення до суду за вирішенням цього спору (ч. 2 ст. 256 ЦПК України).

Наведені вище норми ЦПК України слід застосовувати і до розгляду справ у порядку окремого провадження. Зокрема, слід ураховувати, що в разі закриття провадження у справі про надання права на шлюб повторне звернення до суду з приводу розгляду справи про той самий предмет і з тих самих підстав не допускається. Водночас особа має право повторно звернутися до суду із заявою про надання права на шлюб, змінивши при цьому підставу подання заяви або подавши до суду заяву про надання права на шлюб з іншою особою;

3) у провадженні цього чи іншого суду відсутня справа за заявою тієї ж особи, про той самий предмет і з тих самих підстав (п. 3 ч. 1 ст. 186 ЦПК України).

Таке положення закону спрямоване на те, щоб не допустити розгляду однієї і тієї самої справи різними судовими органами, оскільки це може призвести до ухвалення різних судових рішень. Водночас застосування зазначеного правила на практиці ускладнено тим, що наразі немає можливості достеменно й об'єктивно перевірити, чи відкрито провадження у справі в цьому ж або іншому суді про той самий предмет і з тих самих підстав, а тому в більшості випадків доводиться розраховувати на добросовісність осіб, які беруть участь у справі [6, с. 311];

4) відсутнє рішення третейського суду, прийняте в межах його компетенції, щодо спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав, за винятком випадків, коли: суд відмовив у видачі виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду або скасував рішення третейського суду; розгляд справи в тому самому третейському суді виявився неможливим (п. 4 ч. 1 ст. 186 ЦПК України).

Ця норма пов'язана з тим, що рішення третейського суду, ухвалене з дотриманням положень Закону України «Про третейські суди» від 11 травня 2004 р., є загальнообов'язковим, так само, як і рішення суду загальної юрисдикції. Відповідно до ч. 1 ст. 51 Закону України «Про третейські суди» рішення третейського суду є остаточним і оскарженню не підлягає, крім випадків, передбачених цим Законом. У цій же статті передбачені підстави і порядок оскарження такого рішення.

Водночас необхідно звернути увагу, що відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про третейські суди» третейські суди в порядку, передбаченому законом, можуть розглядати будь-які справи, що виникають із цивільних та господарських правовідносин, за винятком справ у спорах, що виникають із сімейних правовідносин, крім справ у спорах, що виникають зі шлюбних контрактів (договорів). Таким чином, розгляд справ про надання права на шлюб не є підвідомчим третейським судам;

5) відсутнє рішення суду іноземної держави, визнане в Україні в установленому законом порядку, щодо спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав (п. 5 ч. 1 ст. 186 ЦПК України).

Відповідно до ст. 81 Закону України «Про міжнародне приватне право» в Україні можуть бути визнані та виконані рішення іноземних судів у справах, що виникають із цивільних, трудових, сімейних та господарських правовідносин, вироки іноземних судів у кримінальних провадженнях у частині, що стосується від-

шкодування шкоди та заподіяних збитків, а також рішення іноземних арбітражів та інших органів іноземних держав, до компетенції яких належить розгляд цивільних і господарських справ, що набрали законної сили.

Рішення іноземного суду (суду іноземної держави, інших компетентних органів іноземних держав, до компетенції яких належить розгляд цивільних справ) визнаються та виконуються в Україні, якщо їх визнання та виконання передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або за принципом взаємності. У разі якщо визнання та виконання рішення іноземного суду залежить від принципу взаємності, вважається, що він існує, оскільки не доведено інше (ст. 462 ЦПК України);

б) після смерті фізичної особи, яка звернулася із заявою, або оголошення її померлою спірні правовідносини допускають правонаступництво (п. 6 ч. 1 ст. 186 ЦПК України).

Правонаступництво – це перехід прав та обов'язків від однієї особи до іншої. За загальним правилом, сімейні правовідносини не допускають правонаступництва, адже сімейні права та обов'язки є такими, що тісно пов'язані з їхнім носієм. Це підтверджується і позицією законодавця, який у ч. 1 ст. 14 СК України наголошує на тому, що сімейні права є такими, що тісно пов'язані з особою, а тому не можуть бути передані іншій особі, а в ч. 1 ст. 14 СК зазначає, що сімейні обов'язки є такими, що тісно пов'язані з особою, а тому не можуть бути перекладені на іншу особу [4, с. 58].

Таким чином, у випадку смерті або оголошення померлою фізичної особи, яка звернулася до суду із заявою про надання права на шлюб, суд має постановити ухвалу про закриття провадження у справі;

7) відсутній спір про право, який вирішується в порядку позовного провадження (ч. 6 ст. 294 ЦПК України).

За загальним правилом, в порядку окремого провадження не можуть розглядатися спори про право. Тому якщо під час розгляду справи про надання права на шлюб у порядку окремого провадження виникає спір про право, який має вирішуватися в порядку позовного провадження, суд повинен залишити заяву без розгляду і роз'яснити заінтересованим особам, що вони мають право пред'явити позов на загальних підставах. Отже, після залишення заяви без розгляду заінтересована особа може звернутися до суду за вирішенням спору, що виник, подавши позовну заяву. На підставі цієї заяви суд буде встановлювати всі значущі факти, а також вирішувати питання про право в порядку позовного провадження [6, с. 510].

Наведений перелік передумов подання до суду заяви про надання права на шлюб у порядку окремого провадження є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Дослідження процесуальних передумов подання до суду заяви про надання права на шлюб дозволило нам дійти таких висновків:

1. Право на подання до суду заяви про надання права на шлюб – це право звернутися до суду із заявою про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для створення умов здійснення особою права на шлюб.

2. До передумов реалізації права на подання до суду заяви в порядку окремого провадження відносять як процесуальні, так і матеріально-правові передумови. При цьому процесуальні передумови реалізації права на подання до суду заяви в порядку окремого провадження визначені цивільним процесуальним законодавством України. Водночас матеріально-правові передумови реалізації такого права регламентовані нормами матеріального законодавства України.

3. У разі закриття провадження у справі про надання права на шлюб повторне звернення до суду з приводу розгляду справи про той самий предмет і з тих самих підстав не допускається. Водночас особа має право повторно звернутися до суду із заявою про надання права на шлюб, змінивши при цьому підставу подання заяви або подавши до суду заяву про надання права на шлюб з іншою особою.

4. Перелік процесуальних передумов звернення до суду із заявою про надання права на шлюб, закріплений у ч. 1 ст. 186 ЦПК України, є вичерпним і поширеному тлумаченню не підлягає. Відмова у прийнятті заяви з інших підстав, не передбачених законом, є недопустимою і має розцінюватися як відмова у здійсненні правосуддя, про що зазначалось вище. Тільки відсутність передумов права на пред'явлення заяви в особи, яка звертається до суду за судовим захистом, тягне за собою відмову у відкритті провадження у справі.

Список використаних джерел:

1. Цивільне процесуальне право України : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / С.С. Бичкова та ін. ; за заг. ред. С.С. Бичкової. Київ : Атіка, 2009. 760 с.
2. Мельников А.А. Правовое положение личности в советском гражданском процессе ; отв. ред. В.С. Тадевосян. Москва : Наука, 1969. 248 с.
3. Нікітенко Р.С. Окреме провадження у справах про розірвання шлюбу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2014. 193 с.
4. Стопченко К.В. Судочинство у справах про оспорювання батьківства та материнства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2019. 199 с.

5. Семейное право Российской Федерации и иностранных государств : основные институты / Н.И. Гайдаенко и др. ; под ред. В.В. Залесского. Москва : Юринформцентр, 2004. 310 с.
6. Цивільний процесуальний кодекс України : Науково-практичний коментар / С.С. Бичкова та ін. ; за заг. ред. С.С. Бичкової. 2-ге вид., допов. і переробл. Київ : Атіка, 2010. 896 с.